

Казка, яких багато

Клим Поліщук

(Із "мандрівних" записок)

Яскраве сонце догоріло велично й урочисто і стала слатись легенька сутінь. Високі мальовничі береги Дністра наче завмерли. Тільки десь іздалека, як відгомін давно минулого, повільно пливла понад дністровою водою тиха мелодія якоїсь української пісні. Пливучи, здавалося, не знала, до якого берега прихилитися, щоб коротку літню нічку переночувати. З одного боку "Wielka Polska" спить, а із другого "Ромунія Марє" дрімає...

З незрозумілою тривогою в душі дивився я з "польського боку" на "румунський бік" і не міг відігнати від себе настирливої думки, що прозвучала колись в словах поета:

Від варяга і донині Ми все чужі в своїй країні...

Дивне сяйво зі сходу визволило мене з цього. Глянув на схід і побачив кругловиде лице місяця, який всміхався веселою усмішкою, наче добрий батько до діток своїх. Від тієї усмішки враз усе зясніло срібним сяйвом, а лагідні хвилі Дністра замерехтіли самоцвітною оздобою. Небо піднялося вгору, й сонний морок на берегах припав додолу, наче соромлячись усмішки місяця.

На височині, що гордо здіймалася серед інших височин берегів дністрових, виринули з мли якісь білі привиди. Заворушилися, заходили і раптом стали недвижимими. Пара якихось чорних усохлих дерев наздогнала їх і погрозово простягла над ними свої оголені віти.

—Що за мана?—подумав я, придивляючись.

Місяць цілком викотився із-за обрію і освітив своїм сяйвом величезний жидівський цвинтар з безліччю його надгробків, що здавалися привидами, і осяяв пару мертвих дерев, що благаючи витягли до неба безвладні руки.

Чимсь нетутешнім повіяло на мене від цієї картини, чимсь величним і вічним були перейняті непорушні надгробки на могилах людей, які давно вже не мають своєї батьківщини і які, однак, знайшли її собі під своїм традиційним каменем. Всі ці люди колись боролися й змагалися, шахрували й зловживали, але всі вони щосуботи молилися за свій Єрусалим і щороку в Судний день думали про нього. Тому-то такою великою й таємничою тугою віє від цих надгробків і тому-то навіть бездушне каміння продовжує думу Судного дня, сподіваючись вищої справедливості неба...

Цікавлять і ваблять мене оцею думою жидівські надгробки і дивує мене їхній маєстатечний спокій, якого нема в наших християнських, тривожно-напружених постатях мармурових святих, яким ми доручаємо вічний спочинок своїх ближніх.

Стараючись бути непомітним для вартового жовніра, байдужі кроки якого чулися десь нижче мене, я помалу подався до цвинтаря, бажаючи оглянути звідти всю місцевість при місячному світлі. Але, коли я прийшов до мурованої огорожі і став шукати місця, кудю було б легше перелізти, як почув коло себе дрижучий голос:

— Ви на цвинтар хочете?

Озирнувшись, побачив перед собою маленького з білою бородою старця в довгому чорному одінню, який допитливо оглядав мене.

— На цвинтарі контрабанду не вільно ховати! — сказав він мені знову.

— Тая так собі... Подивитися хотів... — озвався я.

— Подивитися?.. — перепитав він мене з недовір'ям. — Як то так, подивитися?..

— Отак просто!—сказав я. — Цікаво...

— Гм... — здвигнув раменами старець. — Вночі не випадає між нагробками ходити, а то ще можете на контрабандиста наткнутися...

—Хіба тут є контрабандисти?

— Ого! — підвів він вгору голову. — Ви не думайте, що й справді тут так тихо, як здається!.. Заходьте, ліпше, завтра вдень, а тоді й будете цікавитися.

— А ви хто такий? — спитався уже я його.

— Я сторож, — відповів він. — Скоро двадцять літ буде, як живу тут...

— Так ви тут і живете?

— З другого боку цвинтаря, коло дороги! От ходім разом, то я вас на дорогу виведу,—сказав він мені і, не чекаючи моєї відповіді, повернувся і пішов вздовж камінної огорожі.

* * *

Йшли височиною понад самим Дністром. Вгорі яскраво світив місяць, а внизу срібними гадюками плазували по воді його промені. З "ромунського боку" почувся далекий свищик вартового і знову все затихло й заніміло. Йдучи слідом за старим, стежив за тим, щоб не схибнутися з вузької стежини й не посунутися вниз, а за тим і не помітив, як вийшли на дорогу. Вузька, нерівна, піскувата й занедбана дорога здавалася випадково простягнутим полотном, по якому якось незручно ступати.

— Цею дорогою тепер тільки одні мертві їздять... — сказав старий.

— Як то так?—спитався я.

—А так!—хитнув він головою.—Перед війною, як був міст, нею на той бік Дністра ходили, а тепер мерців на цвинтар припроваджують...

— А як же контрабандисти?

— Ті все закутками всякими перекрадаються. Вони дороги не люблять...

В той час мою увагу звернув невеличкий чорний хрест, що стояв з другого боку дороги. Чимсь страшним, сумним і тривожним віяло від цього хреста. Розпростерте перехрестя, наче руки безпритульного мандрівника, шукали в повітрі точки опору, щоб хоч на хвилину стати на одному місці й відпочити трохи.

Неприємно прикре чуття цікавості обхопило мене, і я спитав:

— Що то за хрест стоїть?

Старий зупинився, подумав щось про себе і відповів:

—То могила проклятого землею...

— Проклятого землею!?—здивувався я мимо своєї волі. — Хто ж він такий?..

— Пропавший!.. — зітхнув старий.

— А все ж таки?—допитувався я.

—Був українець, а потім румуном став...—сказав старий.

— А чого ж він тоді на цім боці?

— Бо був такий, що як помер, то рідна земля його не прийняла...

— Певне, якийсь злочинець великий... — промовив я півза— питуюче, передчуваючи вже наперед одну з тих численних легенд, що породило їх наше лихоліття.

Старий, очевидно радий з того, що мав з ким поговорити трохи, охоче став розповідати:

"Часто так буває, що великих грішників або проклятих важко земля не хоче приймати. Одних поховують, а вони не тліючи лежать, а других так просто земна сила наверх викидає. От і з цим також було. Сам він був колись добрим чоловіком, та вже війна проклята зіпсувала його. За Австрії пішов до війська звичайним собі хлопцем і зробився там капралом. Тут ще майже всі люди пам'ятають, як він, вернувшись якось додому, срібними грішми в шинку розкидався. Казали, що він тих грошей десь на Вкраїні набрався, як із німцями на втихомирення ходив. Та не довго пришилося йому так байдикувати, бо скоро й тут Україна почалася і його також покликали до війська. Спочатку він пішов начебто охоче, бо ще й других потяг за собою, але потім, як десь там коло Черновець стрінулися з румунами, то він не тільки що відразу перейшов на їх віру, а ще й разом з ними став своїх бити.

Тоді десь там коло Львова одна війна була, коло Києва друга, ну а коло Черновець третя почалася. Українці взяли та й відступили помаленьку аж до самого Дністра, а слідом за ними прийшли румуни і той капрал із ними. Звичайно, як і слід, люди були незадоволені з того, а через те їх силоміць стали навертати до свого. Пішло військо на села, а з ним пішов і капрал. Сталося так, що йому пришилося своє рідне село втихомирювати. Це село недалеко звідси, але його не видно, бо стоїть за горбами в долині. Ну й як тільки він з'явився у своїм селі, то люде стали йому дорікати всяко.

— Як тобі не стид та не сором, чоловіче, так чорно своїх людей зраджувати?! — казали йому.

— А що мені за користь з тих людей?—сміявся він на те.

— Ви, ліпше, не розбалакуйте, а слухайте мене, що казатиму вам, то й усе добре буде!..

Замовкла тоді вся громада і ніхто ні пари з уст. До кого тільки не заговорить, так кожний наче не чує. Лютився він дуже і все шукав чогось, щоб можна було причепитися, але нічого такого не було. Пройшло так чимало часу, але він ніяк проте не міг схилити до себе громади. Вже як він тільки не збиткувався, чого тільки не витворяв, а громада, наче мур — міцна. На все село була тільки одна людина, що говорила з ним, та й то рідна мати. А рідна мати, як самі знаєте, все, навіть найбільший гріх, уміє прощати.

Якось прийшов наказ, щоб він узяв в громади присягу на вірність новій владі і забирався з села. Він так і зрадів цьому. Зігнав до церкви всю громаду та й каже їй:

— Присягайте, а ні, то шкіру буду з вас драти!..

— Бога бійся, чоловіче! — обізвалася громада. — Коли вже ти пішов на таку дорогу, так будь собі на ній. Але просимо тебе, хоч уже нас не приневолюй!..

Він на те тільки засміявся і зразу ж послав жовнірів по обійстях, щоб ті корови позабирали, які тільки є в селі. Почули це люди та й аж плакати стали:

— Нащо нас бідними робиш?!.

А він уже сміється:

—Роблю бідними, щоб не були дурними!.. Присягайте!..

— Згинемо, а не зрадимо своєї землі рідної! — як один чоловік, крикнула на те громада.

Він аж зубами заскреготів зі злості. Вигнав людей з церкви і наказав своїм жовнірам нагаями бити. Почула про те рідна мати та й прибігла до нього, щоб опам'ятати його.

— Схаменися! Що ти робиш, сину?! — кинулася вона до нього, ридаючи.

— Йди геть, дурна бабо! — крикнув він розлючено до рідної матері. — Що тобі до цього?!.

— То ж стид і сором!.. — заплакала мати. — Пошанував би батька, що в рідній землі спочиває!..

— Що мені та земля і той батько! — закричав він. — От ти, що рідною мамою називаєшся, допоможи мені заприсягти їх, то ліпше буде!..

—Геть від мене, собако!—вирікла мати, не витримавши такого сорому. —Ти не син мені!..

А він тоді повернувся до неї та пхнув її в груди, що аж вона впала. Люди до неї, щоб підвести її, а вона знак рукою робить, щоб не допомагали їй. Помалу підвелася з долу, звела очі до неба й заклала:

— Щоб тебе рідна земля Буковинська не прийняла!..

Закляла, повернулась і пішла собі до своєї хати, а слідом за нею стала розходитися вся громада. Жовніри не хотіли пустити, але він сказав, щоб не робили цього, і зістався сам із жовнірами своїми.

— Завтра рано підемо звідси назавжди, щоби більше вже не бачити цього проклятого краю!..—сказав він до своїх жовнірів.

— Сам ти проклятий! — озвалося щось гучною луною між горбами поза селом.

Як почув він те, так враз його й затрусило. Закрутилась голова, потемніло в очах і відразу став хилитися додолу. Здивовані жовніри схопили його на руки й понесли з собою, самі не знаючи, що з ним таке, бо вони не чули того голосу, який він чув. Принесли його до хати, а він уже й неживий. На другий день вранці жовніри поховали його на сільському цвинтарі, а самі пішли з села до свого полку. Але тільки вони вийшли з села, як труна з мертвим висунулася з землі, наче її якась сила виперла звідти. Побачили це люде й поховали його другий раз. На другий день труна знову вийшла наверх. Думаючи, що він не може спочивати між усіма іншими людьми, що вмерли доброю смертю, взяли й поховали його за селом між горбами. Однак, через день чи

два— труна вийшла наверх. Ховали його ще разів кілька, але все нічого з того не виходило. Прийшло тоді комусь на думку в громаді, щоби перевезти його човном на цей бік і тут поховати. Підплати— ли добре кордонну варту і поховали його ось тут, як ви самі бачите..."

— Ну, і що ж, він більше вже із землі не виходив?—спитався я його після того, як він скінчив оповідати.

—Та, нічого... Поставили хреста над ним, і він лежить собі... Це ж земля галицька, а не буковинська...—промовив він замислено.

— А як ви думаєте, — заговорив я, — з чого це так могло статися?..

—Як то так?! — здивовано глянув на мене. — То ж проклін самої землі рідної!.. Це ж страшніше прокльону самої матері!..

— Гм... дивно!.. — промовив я про себе, але він так і спалахнув:

—Нічого дивного! Ви не думайте собі, що земля все терпить... Ні!.. Вона чує й відчуває кожне наше слово, не то щоби ще діла не могла знати!.. Кожна грудочка, кожний камінчик чує й знає все, тільки сказати нічого не може, бо це Богом заборонено... От, бачите оце каміння! — показав мені рукою на безкінечні ряди надгробків.—Не думайте, що воно не чує нас. Чує воно нас, чує воно тих, що під ним, але мовчить і так щось своє думає, що й скаже колись уголос, як переповниться міра терпіння всякого!

Я мовчки подивився на осяяне місячним сяйвом "царство мертвих", яке, здавалося, думало затаєну думу, глянув ще у бік самотнього хреста на могилі "пропащого" і зрозумів, що казка старого цвинтарного сторожа має свою частку правди—тієї самої правди, яка заставляє одних поневолювати, а других терпіти і вірити, що коли не власними силами, так силами самої природи будуть покарані ті всі, що доброхітно пішли на службу народній кривді.

—А на цвинтар приходьте завтра подивитися, якщо хочете!— перебив старий мою думку.

—Добре! — сказав я йому на те, і ми розпрощалися.

Він, уклонившись, подався до своєї маленької хатини, чорні віконця якої відсвітлювалися проти місяця холодним блиском, наче очі мертвих, коло яких вона стояла. Коли невеличка чорна постать цвинтарного сторожа зникла в дверях хатини, я швиденько підійшов до хреста і при світлі місяця прочитав на нім всього лише два слова: "Вічна пам'ять!"...

...Ця казка так і зосталася нерозгаданою, хоч ще й досі згадую її собі і думаю про неї...

м. Коломия, 1923р., 12 лютого